

Damian Wąsik

Stosunek wielkich religii do sekcji zwłok

Forum Teologiczne 15, 149-159

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Damian Wąsik
Collegium Medicum im. Ludwika Rydygiera w Bydgoszczy
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

STOSUNEK WIELKICH RELIGII DO SEKCJI ZWŁOK

Słowa kluczowe: autopsja, swoboda wyznania, poszanowanie zwłok ludzkich, rozwój medycyny.
Key words: autopsy, freedom of religion, respect for human body, development of medical science.
Schlüsselworte: Autopsie, Bekenntnisfreiheit, Pietät gegenüber menschlicher Leiche, medizinischer Fortschritt.

Dziedzina, w której jedno z zasadniczych miejsc zajmuje problematyka sumienia, rozumiana jako działanie zgodne z przyjętymi normami etycznymi i świadomość odpowiedzialności moralnej za podejmowane czyny, stanowi szeroko pojmowana działalność lecznicza, w tym zwłaszcza wykonywanie zawodu lekarza. Od wieków rozwój medycyny pociągał za sobą różnego rodzaju dylematy moralne, wątpliwości etyczne, jak też budził kontrowersje na płaszczyźnie wyznaniowej, co do dopuszczalności stosowania określonych procedur medycznych, tudzież możliwości wykorzystywania osiągnięć technicznych i farmakologicznych.

Jednym z najbardziej intrygujących, ale i kontrowersyjnych zagadnień medycznych jest sekcja zwłok (autopsja). Wstępnie należy wyjaśnić, że nie jest prawdą, jakoby sekcja zwłok była problemem li wyłącznie zmarłych pacjentów i ich rodzin. Zakres czynności dokonywanych przez lekarzy determinuje faktycznie wybrana przez nich specjalizacja, niemniej jednak zdarza się, że przed dokonaniem autopsji pytani o opinie są lekarze różnych specjalności, niekiedy przy sekcji konieczna jest ich obecność, może się wreszcie zdarzyć, że lekarze ci będą zmuszeni stanąć po drugiej stronie zdarzenia – jako członkowie rodziny zmarłego.

Motywy odmowy wyrażenia zgody na autopsję mogą być różne. Rodzina zmarłego może sygnalizować chęć oszczędzenia sobie dodatkowego cierpienia

po stracie bliskiej osoby lub wyrażać obawę przed reakcją otoczenia na przeprowadzenie sekcji zwłok, konkretnie wnioskowaniem o przestępczych przyczynach zgonu (nawet gdy sekcja zwłok miałaby być przeprowadzona z przyczyn *stricte* medycznych) oraz nagłaśnianiem sprawy i medialną „pogonią za sensacją” (gdy sprawa dotyczy śmierci osoby publicznej). Niezaprzeczalnie jedną z częstszych przyczyn odmowy udzielenia przez rodzinę zmarłego, jak i samego pacjenta przed śmiercią, zgody na sekcję zwłok, są wątpliwości religijne co do dopuszczalności omawianej procedury.

Podczas gdy niektóre z najważniejszych wyznań odnoszą się do omawianej problematyki negatywnie i z rezerwą, np. chrześcijaństwo – w wielu innych kwestiach medycznych postrzegane jako skrajnie konserwatywne – zdaje się w tej kwestii zachowywać spory liberalizm. Z jednej strony mamy więc do czynienia ze strachem przez popełnieniem przez zainteresowanych grzechu – czynu niegodnego, poczuciem winy za potencjalnie błędną decyzję co do autopsji (względnie uczestnictwem w niej) oraz niepokojem wewnętrznym wynikającym z poczucia złego postępowania. Z drugiej natomiast strony, z niezrozumieniem i frustracją personelu medycznego, pracowników służby zdrowia i przedstawicieli wymiaru sprawiedliwości¹.

Złożoność problemu przeprowadzania sekcji zwłok wynika ze specyficznej kolizji szczególnych interesów występującej na tej płaszczyźnie. Zagadnienie to rozumieć należy jako swoiste zderzenie się takich dóbr, jak prawo do ochrony godności jednostki, swobody wyznania, wolności prowadzenia badań naukowych, prawa do wykonywania wybranego przez siebie zawodu oraz interesu państwa, polegającego na ściganiu przestępstw, czy w szerszym kontekście – kolizji dóbr osobistych z wolnością nauki oraz bezpieczeństwem społeczeństwa (porządkiem społecznym *sensu largo*). Uwzględnianie wolności religijnej w podejmowaniu decyzji medycznych o przeprowadzeniu sekcji zwłok lub odstąpieniu od autopsji jest przejawem wszechstronnej realizacji fundamentalnych praw pacjenta, takich jak obowiązek poszanowania jego intymności i godności². Trafne w tej sytuacji wydaje się być spostrzeżenie, że powiązanie

¹ W.E. Finkbeiner, P.C. Ursell oraz R.L. Davis zauważają, że wiele państw wprowadza prawne ograniczenia lub nawet wyłącza dopuszczalność sekcji zwłok w przypadkach, w których podstawą sprzeciwu rodziny dla dokonania autopsji są przekonania religijne. W takich sytuacjach postuluje się, by lekarz sądowy nie kontynuował pracy dopóki nie zostaną dostatecznie wyjaśnione przyczyny sprzeciwu rodziny. Autorzy zasadnie wskazują, że zachowanie przez lekarzy, przedstawicieli administracji publicznej i służby zdrowia oraz pracowników wymiaru sprawiedliwości wrażliwości i zrozumienia dla tradycji kulturowych lub przekonań religijnych zmarłego i jego rodziny może pomóc w znalezieniu zadowalającego obie strony sposobu rozwiązania konfliktu. Zob. W.E. Finkbeiner, P.C. Ursell, R.L. Davis, *Autopsy Pathology. A manual and atlas*, Philadelphia 2009, s. 20-21; por. S. Loue, M. Sajatovic (red.), *Encyclopedia of Immigrant Health*, New York–Dordrecht–Heidelberg–London 2012, s. 255.

² Por. art. 20 ust. 1 i 2 polskiej *Ustawy z dnia 6 listopada 2008 r. o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta*, Dz.U. z 2012 r., poz. 159 ze zm.

przepisów prawa z aksjologią w dużej mierze wzbogaca proces ich wykładni i pozwala na ich stosowanie w duchu poczucia sprawiedliwości i słuszności³.

Sekcja zwłok postrzegana jest jako podstawowy miernik oceny prawidłowości udzielania przez lekarzy świadczeń zdrowotnych. Diagnozę lekarza co do choroby pacjenta można zatem uznać za prawidłową, jeśli jest ona zgodna z pośmiertnym rozpoznaniem. Sytuacja odwrotna oznacza na ogół, że w danej sprawie popełniono tzw. błąd medyczny, skutkujący odpowiedzialnością cywilną lub karną osób odpowiedzialnych za tę okoliczność⁴. Zważywszy na zwiększające się rokrocznie liczby powództw sądowych o odszkodowania za tzw. błędy medyczne, wydaje się, że rozważenia kwestii sekcji zwłok z perspektywy problematyki sumienia i wyznania są konieczne. Przybliżenie omawianej problematyki po pierwsze służyć ma wyjaśnieniu wątpliwości religijnych pacjentów i ich rodzin co do zasadności moralnej (etycznej) wyrażenia zgody na sekcję zwłok, z drugiej – zapoznać lekarzy, prawników i przedstawicieli duchowieństwa, uczestniczących w procesie decyzyjnym w kwestii autopsji.

Jedno z najbardziej złożonych stanowisk w kwestii dopuszczalności sekcji zwłok odnaleźć można w judaizmie. Dyskusja Żydów na temat autopsji obraca się wokół dwóch istotnych zagadnień: świętości ludzkiego ciała, która nie może być naruszana nawet po śmierci, a także możliwości ratowania życia ludzkiego właśnie przez rozległe badania prowadzone na organizmach *postmortem*. Biorąc pod uwagę obowiązujące we współczesnym Izraelu przepisy regulujące kwestię przesłanek dokonywania sekcji zwłok, a także niewielką liczbę autopsji wydaje się, że właśnie argument religijny jest wiodący w podejściu do badań pośmiertnych⁵.

³ Słusznie zauważa L. Morawski, że prawo jest strukturalnie powiązane z istnieniem organizacji państwowej, niemniej jednak z organizacją państwową nie jest strukturalnie powiązana moralność. W pluralistycznych społeczeństwach z zasady współistnieją ze sobą wiele różnych moralności. W Polsce inna jest moralność ludzi wierzących i niewierzących. Jednym z podstawowych zadań porządku prawnego jest obrona prawa mniejszości (etnicznych, kulturowych, religijnych etc.) do posiadania własnych przekonań moralnych i życia zgodne z nimi, oczywiście tam, gdzie nie wyrządza to szkody innym i nie wpływa destabilizująco na funkcjonowanie struktury państwa. Zob. L. Morawski, *Wstęp do prawoznawstwa*, Toruń 2004, s. 44.

⁴ J. Kalra, *Medical Errors and Patient Safety. Strategies to Reduce and Disclose Medical Errors and Improve Patient Safety*, Berlin–New York 2011, s. 95.

⁵ Podnoszone są m.in. takie kwestie, jak: 1) czy i kiedy prawo żydowskie zezwala lub może zezwolić na autopsję, 2) jak powinien postąpić lekarz, który nie uzyska pozwolenia na dokonanie sekcji zwłok od najbliższej rodziny zmarłego; 3) czy prawo żydowskie wymaga zezwolenia rodziny zmarłego na sekcję zwłok w przypadku, gdy w świetle prawa świeckiego jest ona dozwolona; 4) kto powinien udzielić pozwolenia na sekcję zwłok, gdy zmarły nie posiadał rodziny; 5) jak powinien postąpić lekarz, jeśli zmarły jeszcze przed śmiercią sprzeciwił się dokonywaniu sekcji zwłok; 6) czy można używać w celach transplantacyjnych pobranych od osób zmarłych, 7) w jaki sposób powinna być wykonana sekcja zwłok etc. Zob. F. Rosner, *Biomedical Ethics and Jewish Law*, New York 2001, s. 368; F. Rosner, *Autopsy in Jewish Law and the Israeli Autopsy Controversy*, w: F. Rosner, Rabbi J.D. Bleich, M.M. Brayer (red.), *Jewish Bioethics*, KTAV Publishing House, Inc., 2000, s. 366.

Wątpliwości względem sekcji zwłok i postrzeganie tej procedury jako przejawu bezczeszczenia zwłok wywodzi się z kart Biblii i przekonania o świętości ludzkiego ciała. Powoływane są w tym względzie fragmenty Księgi Rodzaju: *A wreszcie rzekł Bóg: Uczyńmy człowieka na Nasz obraz, podobnego Nam. Niech panuje nad rybami morskimi, nad ptactwem powietrznym, nad bydłem, nad ziemią i nad wszystkimi zwierzętami pełzającymi po ziemi! Stworzył więc Bóg człowieka na swój obraz, na obraz Boży go stworzył: stworzył mężczyznę i niewiastę* (Rdz 1, 26-27), a także Księgi Powtórzonego Prawa: *Jeśli ktoś popełni zbrodnię podlegającą karze śmierci, zostanie stracony i powieszysz go na drzewie – trup nie będzie wisiał na drzewie przez noc, lecz tegoż dnia musisz go pogrzebać. Bo wiszący jest przeklęty przez Boga. Nie zanieczyścisz swej ziemi, danej ci przez Pana, Boga twego, w posiadanie* (Pwt 21, 22-23). Talmudyczna interpretacja drugiego z cytowanych fragmentów zakłada, że tak jak wystawienie zwłok ludzkich na widok publiczny stanowi przejaw pohańbienia zmarłego, tak wszelkie inne formy czynności związane ze zwłokami (poza pochówkiem) są niedopuszczalne. Skoro bowiem Bóg nie dopuszczał do pohańbienia zwłok zbrodniarza, to tym bardziej ciało praworządneho obywatela powinno być traktowane z należyтым szacunkiem i być pochowane z powagą⁶.

Właściwe traktowanie ciała ludzkiego po śmierci określa klasyczne prawo judaistyczne, przy czym jedną z podstawowych zasad jest *k'vod hameit* (hebr. „cześć umarłych”). Zakłada ona, że ciało, nawet po śmierci, pozostaje Bożą własnością, stąd też respektowanie „honoru zwłok” leży u podstaw żydowskich zwyczajów pogrzebowych, takich jak zamykanie oczu podczas przygotowywania ciała do pogrzebu, mycia ciała przed pogrzebem, właściwy ubiór ciała do pochówku, pochówek ciała w ziemi zaraz po śmierci – w zamkniętej trumnie, by zebrani nie widzieli jego rozpadu, a także zwołanie rodziny i przyjaciół do odprawienia modlitw i uczczenia zmarłego⁷.

Jak wcześniej wstępnie zasygnalizowano, wśród wyznawców judaizmu nie ma jednolitości poglądów co do tego, czy sekcja zwłok jest dopuszczalna w świetle założeń religijnych. Judaizm reformowany dopuszcza autopsje wtedy, gdy są one wykonywane wyłącznie w celu pogłębienia wiedzy medycznej. Ortodoksyjni Żydzi łączą natomiast sekcję zwłok z naruszeniem kilku rytualnych zakazów: *nivul hameit* (zbezczeszczenie zwłok), *hanaah meihameit* (czerpanie korzyści ze śmierci) oraz opóźnianie pochówku zmarłego. Argumenty te są nieco liberalizowane, gdy chodzi o kwestię gromadzenia materiału dowodowego w procesie karnym, a także gdy informacje uzyskane w wyniku sekcji zwłok mogą pomóc uratować czyjeś życie. W tym ostatnim przypadku beneficjent

⁶ F. Rosner, *Biomedical Ethics and Jewish Law*, s. 369; idem, *Autopsy in Jewish Law...*, s. 370.

⁷ E.N. Dorff, *Matters of Life and Death: A Jewish Approach to Modern Medical Ethics*, Philadelphia 2003, s. 221.

wyników badań musi być konkretny i znany w chwili dokonywania sekcji⁸. Tak konserwatywnemu pogładowi przeciwstawia się z kolei argument o rozwoju technologicznym i komunikacyjnym, co sprawia, że wyniki badań mogą być w dowolnym czasie przesłane do dowolnego miejsca na świecie⁹.

Podkreśla się, że jeżeli sekcja zwłok musi być przeprowadzona ze względu na okoliczności danego zdarzenia, procedura powinna przebiegać w sposób zapewniający szacunek dla zmarłego. Jak bowiem wcześniej podkreślono granice między czynnościami medycznymi a beczeszczaniem zwłok są niekiedy mocno zatarte (zależy to od indywidualnych ocen osób trzecich, np. członków rodziny). Tradycja judaistyczna wymaga, by przy sekcji zwłok obecny był rabin, jeżeli wyrazi on chęć uczestnictwa w czynnościach. Sekcja zwłok powinna być przeprowadzona możliwie najszybciej, na materiale zapewniającym zatrzymanie przy korpusie denata płynów uwolnionych z ciała (np. w worku na zwłoki), w trakcie sekcji zwłok ciało powinno być odsłonięte wyłącznie w zakresie niezbędnym do badań, w szczególności powinny być zakryte genitalia zmarłego, lekarz powinien dokonać możliwie najmniej nacięć ciała oraz pobierać możliwie najmniejszą ilość materiału do badań, wszelkie nacięcia powinny być też zaszyte, po zakończeniu autopsji wszystkie narządy powinny być ułożone w ciele na swoich anatomicznych miejscach, wszystkie instrumenty służące do autopsji winny być wytarte czystą ściereczką i umieszczone w worku za zwłokami obok zmarłego), podobnie jak krew, płyny ustrojowe i odzież zabrudzona krwią zmarłego, jeżeli ich zatrzymanie nie jest konieczna dla celów dowodowych. Powinny one być przetransportowane wraz z ciałem do domu pogrzebowego¹⁰.

Wśród Muzułmanów od wielu lat trwa burzliwa dyskusja nad dopuszczalnymi – z punktu widzenia założeń islamu – formami postępowania ze zwłokami po śmierci, takimi jak sekcja zwłok i pobieranie tkanek od osób zmarłych.

⁸ W ten sposób ujmował problem w jednym z pierwszych żydowskich responsów na temat autopsji (XVIII w.) Rabbi Ezekiel Landau. Stanowisko to poparli inni wybitni żydowscy uczeni w XIX w. – Rabbi Schreiber, Ettlinger, Schick, Auerbach i Bamberger. W XX w. Rabbi Izaak Arieli, analizując panujące wówczas poglądy wskazywał, że sekcja zwłok jest dozwolona m.in. przez wzgląd na konieczność studiowania anatomii człowieka, w celu ustalenia przyczyny śmierci, aby rozpoznać etiologię śmiertelnej choroby mogącej dotknąć w przyszłości inne osoby, czy też w przypadku zbadania zaburzeń genetycznych. Zob. F. Rosner, *Biomedical Ethics and Jewish Law*, s. 368–369.

⁹ M. Washofsky, *Jewish Living: A Guide to Contemporary Reform Practice*, Washington 2001, s. 186–187. Stanowisko takie prezentują m.in. Rabbi Chayim David Regensberg oraz Naczelny Rabin Wielkiej Brytanii Immanuel Jakobovits, przestrzegając jednakże, aby sekcja zwłok nie stała się „rutyną”, a jej przeprowadzanie uzasadnione było każdorazowo nadrzędnym celem – ratowaniu życia ludzkiego. Zob. F. Rosner, *Biomedical Ethics and Jewish Law*, s. 369–370.

¹⁰ J.O. Robertson, *Religious Perspectives*, w: R.A. Prayson (red.), *Diagnoses from the Dead: The Book of Autopsy*, New York 2009, s. 95–97. Sekcja zwłok na ogół obejmuje otwarcie czaszki i badania mózgu zmarłego. Procedur tych judaizm nie akceptuje, gdy wszystkie istotne w danych okolicznościach informacje, dla pozyskania których przeprowadza się sekcję, mogą być powzięte w drodze znacznie bardziej ograniczonej ingerencji (nacięć), np. przez badanie konkretnych narządów wewnętrznych. Zob. J.D. Bleich, *Judaism and Healing: Halakhic Perspectives*, New York 2002, s. 224.

Kwestie te nie są jednoznacznie uregulowane. Można zatem spotkać się zarówno z poglądem, według którego jeśli obowiązujące prawo dopuszcza (wymaga) przeprowadzania sekcji zwłok, czynność ta nie powinna być religijnie napiętnowana, jak i stanowiskiem, zgodnie z którym sekcja zwłok nie jest dopuszczalna i nie zmienia tego faktu medyczny (naukowy) cel badań. Wydaje się, że w kulturze muzułmańskiej dominuje drugi z poglądów. Organy Muzułmanów nie mogą być balsamowane czy kremowane, a islam wymaga, by ciało zmarłego było pochowane możliwie najszybciej po śmierci. Zwłoki zmarłego, którymi zajmują się wyznaczeni do tego przedstawiciele danej wspólnoty (*fard kifaya*), powinny być ułożone twarzą zwróconą w kierunku Mekki lub w prawą stronę, ramiona i nogi powinny być wyprostowane, a usta i oczy zamknięte. Przygotowanie ciała do pochówku obejmuje również rytuał mycia i owijania białą tkaniną przez rodzinę zmarłego lub przyjaciół tej samej płci¹¹.

Spółeczeństwa Dalekiego Wschodu podchodzą do kwestii sekcji zwłok z dużą rezerwą, jakkolwiek nie wynika to z przekonań religijnych. Hinduizm, szintoizm, taoizm, szamanizm czy konfucjanizm nie zabraniają autopsji i pośmiertnych procedur medycznych (pobieranie narządów od osób zmarłych do transplantacji). Hindusi powszechnie deklarują brak akceptacji dla sekcji zwłok, jakkolwiek nie oponują, gdy procedura ta jest wymagana przez prawo. Buddyzm z kolei dopuszcza możliwość dokonywania sekcji zwłok po opuszczeniu ciała przez duszę (co do zasady, trzy dni po śmierci człowieka)¹².

Chrześcijaństwo, podobnie jak judaizm, zakłada stworzenie człowieka na obraz i podobieństwo samego Boga. Według założeń teologii stworzenia nauka o Bogu zawarta w ludzkim ciele skutkuje modyfikacją odniesienia tego ciała także po śmierci osoby. Stąd też nie można się zgodzić na potraktowanie ciała, które w sposób pełny uczestniczy w godności stworzenia Bożego, jako zbędnych pozostałości, kiedy tylko nastąpi śmierć. Istotne są też rozważania w tym przedmiocie teologii odkupienia, która szacunek do zwłok odnosi do prawdy o zmartwychwstaniu¹³.

W kwestii chrześcijańskiego spojrzenia na problematykę traktowania martwego ciała ludzkiego ważną jest również norma pietyzmu, chroniąca z jednej strony interesy żywej jednostki (aktualnie zaś zmarłego), z drugiej zaś interesy

¹¹ W.E. Finkbeiner, P.C. Ursell, R.L. Davis, *Autopsy Pathology...*, s. 21–22; V.J. Cornell (ed.), *Voices of Islam. Voices of Life: Family, Home and Society*, vol. 3, Westport–Connecticut 2007, s. 152; J.L. Burton, G. Ruddy, *The Hospital Autopsy 3rd Edition: A Manual of Fundamental Autopsy Practice*, Boca Raton 2010, s. 47–48; T.G. Ashworth (red.), *Tropical Pathology*, Berlin–Heidelberg–New York 1995, s. 8–9; I.H. Jaffer, S.M.H. Alibhai, *The Permissibility of Organ Donation, End-of-Life Care and Autopsy in Shiite Islam: A Case Study*, w: J.E. Brockopp, T. Eich (red.), *Muslim Medical Ethics: From Theory to Practice*, University of South Carolina 2008, s. 167–181.

¹² W.E. Finkbeiner, P.C. Ursell, R.L. Davis, *Autopsy Pathology...*, s. 22.

¹³ P. Morciniec, *Ludzkie zwłoki jako obiekt badawczy: dowolność działań czy normowanie?*, *Diametros* 19 (2009), s. 84.

osób trzecich, którym nie jest obojętne, co dzieje się z tym ciałem. Chodzi tu zwłaszcza o osoby bliskie, które były osobiście, często emocjonalnie związane ze zmarłym, a w dalszej kolejności o szeroko pojętą opinię publiczną, zainteresowaną, aby fundowana kulturowo postawa szacunku wobec zmarłych nie była bez poważnej przyczyny osłabiana¹⁴.

Chrześcijaństwo nie pozostawia procedur sekcyjnych zupełnie poza obszarem swojego zainteresowania, niemniej jednak jest dużo bardziej liberalnie niż judaizm ukierunkowane do przedmiotowej procedury. Stara się nie ingerować w przesłanki dokonywania sekcji zwłok, ale jednocześnie daje się zaobserwować wpływy myśli chrześcijańskiej na metodykę przeprowadzania sekcji i położenie nacisku na dbałość o szacunek dla zmarłego i ciała¹⁵.

Wczesna historia chrześcijaństwa pozwala co prawda dostrzec negatywne nastawienie przywódców Kościoła katolickiego wobec sekcji zwłok, niemniej jednak podkreśla się, że pogląd taki wynikał bardziej z kwestii estetycznych lub humanitarnych niż z poglądów teologicznych¹⁶.

Początkowa awersja chrześcijan względem sekcji zwłok wiązała się z wydanym przez papieża Bonifacego VIII w 1297 r. dekretem *Detestande feritatis*, w którym sprzeciwiał się on bezczeszczeniu zwłok ludzkich – redukcji zwłok do szkieletu oraz gotowaniu zwłok ludzkich. Praktyki te były rozpowszechnione wśród podróżników, którzy zabezpieczali w ten sposób ciało zmarłego przez rozkładem i rozwojem bakterii w trakcie trwającego niekiedy kilka miesięcy transportu zwłok do domu rodzinnego zmarłego w celu wyprawienia pochówku¹⁷.

Postawa kościoła rzymskokatolickiego stopniowo ewoluowała pod wpływem dokonań lekarzy okresu późnego średniowiecza i renesansu, przeprowadzających sekcje zwłok z korzyścią dla rozwoju anatomii. W 1410 r. Pietro D'Argelata przeprowadził sekcję zwłok papieża Aleksandra V po jego nagłej śmierci. Pod koniec XV w., papież Sykstus IV wydał dekret zezwalający studentom medycyny w Bolonii i Padwie poddawać ludzkie szczątki analizom naukowym. Pełna akceptacja Kościoła autopsji nastąpiła ok. 1556 r., po sekcji zwłok św. Ignacego Loyoli, wykazującej obecność kamieni w nerkach, pęcherzu moczowym i pęcherzyku żółciowym zmarłego. Podjęte czynności medyczne pozwoliły prawie jednoznacznie określić przyczynę zgonu¹⁸.

¹⁴ P. Morciniec, *Pietyzm wobec zwłok ludzkich. Tradycje kulturowe – przesłanki teologiczne i moralne*, w: K. Dola, N. Widok (red.), *Crux Christi – spes nostra*, Opole 2007, s. 429–432.

¹⁵ W tym przedmiocie zob. m.in. P. Morciniec, *Bioetyka personalistyczna wobec zwłok ludzkich*, Opole 2009; N. Stefanelli (red.), *Korper ohne Leben: Begegnung und Umgang mit Toten*, Wien 1998; J. Kucharski, *Spocząć ze swymi przodkami. Grzebanie zmarłych w biblijnym Izraelu*, Lublin 1998.

¹⁶ W.E. Finkbeiner, P.C. Ursell, R.L. Davis, *Autopsy Pathology...*, s. 21.

¹⁷ T. Glick, S.J. Livesey, F. Wallis (red.), *Medieval Science, Technology and Medicine. An Encyclopedia*, New York 2005, s. 33; D. Graves, *Doctors who Followed Christ. Thirty-Two Biographies of Eminent Physicians and Their Christian Faith*, Kregel 1999, s. 15.

¹⁸ W.E. Finkbeiner, P.C. Ursell, R.L. Davis, *Autopsy Pathology...*, s. 21.

Współcześnie prawo kanoniczne nie zawiera przepisów zabraniających dokonywania autopsji, chociaż statuuje obowiązek poszanowania godności ludzkiego ciała po śmierci. Obowiązujący Kodeks kanoniczny w kan. 1176 § 1 stanowi, że wierni zmarli powinni otrzymać pogrzeb kościelny, zgodnie z przepisem prawa. Stosownie do § 2 wyżej wymienionego przepisu, pogrzeb kościelny, w którym Kościół wyprasza duchową pomoc zmarłym, okazuje szacunek ich ciału i równocześnie żywym niesie pociechę nadziei, należy odprawiać z zachowaniem przepisów liturgicznych. W myśl natomiast § 3 omawianej regulacji, Kościół usilnie zaleca zachowanie pobożnego zwyczaju grzebania ciał zmarłych. Nie zabrania jednak kremacji, jeśli nie została wybrana z pobudek przeciwnych nauce chrześcijańskiej. Ewentualne naruszenie tych norm może być karane na podstawie kan. 1399, w myśl którego poza wypadkami przewidzianymi w Kodeks kanonicznym lub w innych ustawach, zewnętrzne naruszenie prawa Bożego lub kanonicznego tylko wtedy może być ukarane sprawiedliwą karą, gdy domaga się tego szczególna ciężkość przekroczenia i przynagla konieczność zapobieżenia zgrzeszeniom lub ich naprawienia.

Niezależnie od unormowań prawa kanonicznego warto zwrócić uwagę na postanowienia aktualnego *Katechizmu Kościoła katolickiego*, stanowiącego, że sekcja zwłok może być moralnie dopuszczalna dla celów dochodzenia sądowego lub badań naukowych. Podobnie bezpłatne przekazywanie narządów po śmierci jest dopuszczalne i może zasługiwać na uznanie¹⁹.

Chrześcijaństwo, bez względu na jego odłamy, zdaje się postrzegać sekcję zwłok jako legalny sposób pogłębiania wiedzy medycznej, przekładającej się na poprawę zdrowia ludzi żyjących, co z kolei pozwala dostrzegać w autopsji zmarłego przyczynianie się do dobrobytu innych, a więc swoistą formę służenia Bogu. Podkreślenia wymaga przy tym fakt, że negatywną postawę społeczeństwa wobec sekcji zwłok kreowała niekiedy władza świecka, nieopatrznie nadając temu stanowi rzeczy religijny charakter. Najlepszym przykładem tego typu działań jest sytuacja w Anglii, gdzie od okresu średniowiecza aż do końca XIX w. (ustanowienie pierwszego brytyjskiego „prawa anatomicznego”), w celu prowadzenia badań anatomicznych pobierano organy ludzkie w zasadzie wyłącznie od przestępców. Ta tradycja spowodowała nieuzasadnione kojarzenie sekcji zwłok z przestępczością i przyczyniła się do negatywnego nastawienia opinii publicznej wobec autopsji. Siłą rzeczy w kreowaniu takiego wizerunku sekcji zwłok uczestniczył Kościół protestancki związany z władzą świecką. Kolejną konsekwencją ograniczania sekcji zwłok były częste praktyki okradania mogił zmarłych oraz tajne badania anatomiczne młodych adeptów medycyny poszukujących zwłok „na własną rękę”²⁰.

¹⁹ *Katechizm Kościoła Katolickiego*, Poznań 1994.

²⁰ W.E. Finkbeiner, P.C. Ursell, R.L. Davis, *Autopsy Pathology...*, s. 21.

Sekcji zwłok nie sprzeciwiają się przedstawiciele Kościołów wschodnich (prawosławni). U podstaw przychylniej względem autopsji postawy legło przekonanie, że czynność ta może być niezmiernym źródłem wiedzy dla lekarzy, którzy studiując zapiski protokołów sekcyjnych mogliby w przyszłości wykorzystać wyniki tych badań do zwalczania chorób, zapobiegania zachorowalności, a zatem przyczynić się do szeroko pojętego efektywnego leczenia wszystkich ludzi²¹.

Ciekawostką może być, że autopsja jest warunkowo tolerowana również przez niektóre sekty uznające się za chrześcijańskie, takie jak Stowarzyszenie Chrześcijańskiej Nauki (Christian Science), które dopuszcza sekcję zwłok w przypadkach nastąpienia nagłej śmierci, czy też Chrześcijański Zbór Świadków Jehowy, dopuszczający autopsję w wyjątkowych, szczególnych okolicznościach²².

Z dotychczasowych rozważań wynika kilka istotnych wniosków w przedmiocie moralnej oceny autopsji:

1. Względy wyznaniowe stanowią jeden z najważniejszych motywów odmowy wyrażania zgody na przeprowadzenie sekcji zwłok.

2. Żadna z najważniejszych religii świata nie odnosi się do kwestii sekcji zwłok w sposób całkowicie bezkrytyczny i bezwarunkowy. Niemniej jednak wszystkie one tolerują praktykowanie autopsji w szczególnie uzasadnionych przypadkach. Granice dopuszczalności sekcji zwłok mogą być przy tym określone dość rygorystycznie (judaizm i islam) albo bardziej liberalnie (chrześcijaństwo, hinduizm, buddyzm).

3. Odnosząc problem do najliczniejszej grupy wyznaniowej w Polsce – katolików – wskazać należy, że wyrażenie zgody na przeprowadzenie sekcji zwłok nie jest sprzeczne z wyznaniem rzymskokatolickim, jeżeli autopsja jest uzasadniona celami medycznymi lub prawnymi, sekcja przeprowadzana jest w duchu szacunku dla zmarłego i jego rodziny, nie narusza godności zmarłego, a obiekt badań – ciało ludzkie, nie jest traktowane w sposób przedmiotowy.

4. Z racji doniosłej roli, jaką pełni religia w życiu jednostek i tworzących przez nie zbiorowości (społeczeństwa), położenie przez ustawodawców nacisku w procesie legislacyjnym na zapewnienie szacunku dla zwłok zgodnie z religijnym rytuałem właściwym danemu wyznaniu, jest warunkiem koniecznym urzeczywistniania fundamentalnej idei *ius est ars boni et aequi*.

5. W powiązaniu z powyższym wnioskiem zasadna jest teza, w odniesieniu do której sekcja zwłok powinna być traktowana jako *ultima ratio* procedur medycznych i czynności procesowych. Z tego też względu państwo (władza

²¹ Ibidem.

²² Ibidem.

świecka) zazwyczaj ingeruje w sferę swobody decyzyjnej w zezwoleniu na dokonywanie sekcji zwłok tylko wtedy, gdy jest to podyktowane szczególnym celem związanym z nadrzędnym w tym przypadku interesem społecznym – zwalczaniem przestępczości, weryfikacją podejmowanych metod leczenia pacjentów, zagrożeniem epidemicznym etc.

ATTITUDES OF MAJOR RELIGIONS TO AUTOPSIES (SUMMARY)

An autopsy is one of the medical procedures that has always aroused controversy and suspicion. In some cases, an autopsy is mandatory (as evidence or medical procedures), in some cases it is carried out conditionally with the consent of the family of the deceased. One of the most common reasons for a refusal is religion and a lack of certainty of whether such a procedure is compatible with the assumptions of faith. The author raises the admissibility of conducting an autopsy in relation to major religions (Judaism, Islam, Christianity and Buddhism). The author seeks to identify determinants of reconciliation between the public interest and the need for a medical opinion with the freedom of religion, taking into account the most important themes of acceptance and causes of intolerance for autopsy. The main conclusion of the publication is the belief of the admissibility of the autopsy in the religious dimension provided to respect the dignity of the deceased and his family and respectful treatment of the human body. This idea, according to the author, is a prerequisite not only to create positive attitudes in society towards the autopsy procedure, but also hints at the legislative law-making associated with conducting the autopsy. This study draws on nearly twenty works of Polish and foreign literature in theology, philosophy of religion, religion and medical science.

DAS VERHÄLTNIS DER GROßEN RELIGIONEN ZUR AUTOPSIE (ZUSAMMENFASSUNG)

Die Autopsie ist eine der medizinischen Prozeduren, deren Durchführung immer unter moralischem Verdacht gestanden und gesellschaftliche Kontroversen hervorgerufen hat. In manchen Fällen ist die Autopsie obligatorisch (als eine Beweisprozedur im Gerichtsprozess oder als eine medizinische Handlung gemäß den antiepidemischen Bestimmungen), in einigen Fällen jedoch wird ihre Durchführung von der Zustimmung des Toten abhängen. Eine der meisten Motive der Verweigerung der Zustimmung für ihre Durchführung ist das religiöse Bekenntnis und die fehlende Gewissheit, ob die Autopsie mit den jeweiligen Glaubensbestimmungen konform ist. Der Autor des Artikels behandelt die Problematik des Verhältnisses der großen Religionen (Judaismus, Islam, Christentum und Buddhismus) zur Zulässigkeit der Autopsie. Durch die Untersuchung der wichtigsten Motive der Akzeptanz sowie der Nichtakzeptanz gegenüber der Autopsie versucht der Autor, jene Bedingungen aufzuzeigen, dank derer öffentliche Interessen und medizinische Notwendigkeiten mit der Bekenntnisfreiheit harmonisiert werden können, indem im Entscheidungsprozess der Interessenten zur Zustimmung zur Autopsie der weltanschauliche Faktor minimalisiert wird. Die wichtigste Schlussfolgerung des Artikels ist die Überzeugung, dass die Autopsie zulässig ist, auch unter der religiösen Dimension, unter der Bedingung der Respektierung der Menschenwürde des Verstorbenen und seiner Familie

sowie der Behandlung der menschlichen Leiche mit der gebührenden Achtung. Dieser Gedanke ist nach der Meinung des Autors eine Voraussetzung nicht nur für die Förderung von positiven gesellschaftlichen Einstellungen gegenüber der Autopsie, sondern auch ein legislativer Hinweis bei der Formulierung der Rechtsbestimmungen bezüglich der Autopsie. Im Artikel wurden um die 20 Veröffentlichungen sowohl in Polnisch als auch in anderen Sprachen aus dem Bereich der Theologie, Philosophie, Religion, Religionswissenschaft sowie der medizinischen Wissenschaften berücksichtigt.